

LIBRIS

Dragoș
Silviu
Păduraru

H. BONCIU

și literatura
de scandal

Tracus Arte

Dragoș Silviu PĂDURARU

Cuprins

INTRODUCERE.....	9
I. SCANDALUL ÎN LITERATURĂ.....	13
I.1. SEMNIFICAȚII MANIFESTĂRII.....	17
I.1.1. Cine?	17
I.1.2. Cum?	24
I.1.3. Pe cine?	27
I.1.4. De ce?	28
II. ÎN GENUL Tinerilor Putină	
PORNOGRAFIE.....	33
II.1. EROTISM ȘI PORNOGRAFIE.....	33
II.2. O ANEXĂ IGNORATĂ A UNUI PROCES.....	75
II.3. UN PORNOGRAF?.....	87
III. H. BONCIU, EVREUL	111
III.1. UN CANON ALTE.....	113
III.2. EVREUL PĂR.....	129
III.3. H. BONCIU ȘI..... ANTISEMIT.....	128
IV. METAMORFOZE.....	137
IV.1. SEMNELE A UN.....	139

Tracus Arte

2016

Cuprins

INTRODUCERE.....	9
I. SCANDALUL ÎN LITERATURĂ	15
I.1. SEMNIFICAȚII, MANIFESTĂRI	17
I.2. PRIVIND ÎN URMĂ.....	30
I.3. ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC.....	37
I.3.1. Estetica vulgarului și „abecedarele venerice”	38
I.3.2. În jurul lui <i>a scandaliza</i>	44
I.3.2.1. Cine?.....	50
I.3.2.2. Cum?	54
I.3.2.3. Pe cine?.....	57
I.3.2.4. De ce?	58
II. ÎN GENUL... TINERILOR. PUȚINĂ PORNOGRAFIE.....	63
II.1. EROTISM ȘI PORNOGRAFIE.....	65
II.2. O ANEXĂ IGNORATĂ A UNUI PROCES	75
II.3. UN PORNOGRAF?.....	87
III. H. BONCIU, EVREUL	111
III.1. UN CANON ALTERNATIV	113
III.2. „EVREUL FĂRĂ ÎNSUȘIRI”	123
III.3. H. BONCIU ȘI CURENTUL ANTISEMIT	128
IV. METAMORFOZELE MODERNITĂȚII.....	137
IV.1. SEMNELE <i>RAMPEI</i>	139

IV.2. EXPRESIONISMUL, MOD DE ÎNTREBUINȚARE.....	147
IV.3. H. BONCIU ȘI MODERNISMELE LITERARE	158
V. DINCOLO DE SCANDAL: O LIRĂ BINE TEMPERATĂ	171
V.1. UN <i>MINNESÄNGER</i> MODERN	173
V.1.1. Romanticul	184
V.1.2. Natură statică	189
V.1.3. Tonalități expresioniste	192
V.1.3.1. Golul existenței	193
V.1.3.2. Sonorități stridente	196
V.1.3.3. Artistul-paiată.....	199
V.1.3.4. Războiul	203
V.1.3.5. Moartea	206
V.1.4. <i>Eros der Ferne</i>	207
V.2. TRADUCĂTORUL	215
V.2.1. Clasici și moderni	216
V.2.2. <i>Poeme către Ead</i>	220
V.3. SCANDAL ÎN TEMPLUL LUI APOLLO?	226
V.3.1. <i>Lada cu năluci</i>	228
V.3.2. <i>Eu și Orientul. Douăzeci și cinci de sonete</i>	238
V.3.3. <i>Brom</i>	245
V.3.4. <i>Requiem</i>	253
V.4. O NOUĂ LIRĂ.....	260
VI. PROZATORUL: TEMĂ ȘI VARIAȚIUNI	281
VI.1. EXERCITII DE STIL	283
VI.2. DOUĂ ROMANE?.....	301

VI.2.1. <i>Bagaj. Strania dublă existență a omului în patru labe</i>	315
VI.2.2. <i>Pensiunea doamnei Pipersberg</i>	352
VI.3. ASPECTE TEMATICE.....	381
VI.3.1. Viena lui Bonciu.....	382
VI.3.2. Femininul.....	400
VI.3.3. Animalierul.....	412
VI.3.4. Muzicalul.....	420
VII. PROBLEME ALE RECEPTĂRII	425
VII.1. INTERBELICUL LITERAR: „CENTRE” ȘI „PERIFERII”	427
VII. 2. H. BONCIU, SCRIITOR MINOR?	432
VII.3. UN SUCCES?	445
VII.4. CAPRICIILE CRITICII	450
VII.4.1. „Profeții” călinesciene.....	450
VII.4.2. Intermezzo polemic: „Poetul absolut” vs. „Critical de porțelan”	454
VII.4.3. <i>Laudatio</i>	463
VII.4.4. Moderați și sceptici	467
VII.4.5. Detractori	472
VII.5. TEORII SCANDALOASE: „BORȘUL”	479
VII.6. RECUPERĂRI POSTBELICE	484
VII.7. REVIZUIRI.....	487
ÎN LOC DE CONCLUZIE.....	493
BIBLIOGRAFIE	499

I.1. Semnificație, manifestări

În cartea a II-a a *Tristezilor*, Ovidiu, poetul relegat, face o declarație incontestabilă pentru biografia autorului latin, dispărut departe de locul consacării sale:

Perdidisti cum me tua crinibus, carmen et error

I. SCANDALUL ÎN LITERATURĂ

Verzurile acestor, adesea frecvențiate de fațogi, de obicei un interesant punct de plecare pentru ceea ce astăzi numim – în câmpul literar – *scandal*. În spatele clasice formule afirmative (*crimen et error*) se ascunde, de fapt, o întrebare problematică ce merită a fi căutată în anumite segmente din istoria literară occidentală, care nu are lipsă de texte

Publius Ovidius Naso, *Scribort din exil*, trad. rom. Teodor Nădejde, studiu introductiv și comentarii de N. Lăsaș, Editura pentru Literatură și Artă, București, 1957, p. 63.

„Pe mine poezia și-o cură rădăcine”

„Pierdai-mi-aș pe-a doua și-o pot destăina!”

„Căci pui la o, Lazaș, pu cu o voi desclădi”

„Al suferi o dă! Și-acasă o joco puți!”

„Acum, costăți vină, că eu la destăinai”

„In versuri de răsare pe oamca l-am împuns.”

I.1. Semnificații, manifestări

În cartea a II-a a *Tristelor*, Ovidiu, poetul relegat, făcea o destăinuire incontestabilă pentru biografii autorului latin, dispărut departe de locul consacrării sale:

*Perdiderint cum me duo crimina, carmen et error,
Alterius facti culpa silenda mihi:
Nam non sum tanti, renovem et tua vulnera, Caesar,
Quem nimio plus est indoluisse semel.
Altera pars superest, qua turpi carmine factus
Arguor obsceni doctor adulterii¹.*

Versurile acestea, adesea frecventate de filologi, ne oferă un interesant punct de plecare pentru ceea ce astăzi numim – în câmpul literaturii – *scandal*. În spatele clasicei formule rezumative (*carmen et error*) se ascunde, de fapt, o întreagă problematică ce merită a fi căutată în anumite segmente din istoria literară occidentală, care nu duce lipsă de texte

¹ Publius Ovidius Naso, *Scrisori din exil*, trad. rom. Teodor Naum, studiu introductiv și comentarii de N. Lascu, Editura pentru Literatură și Artă, București, 1957, p. 63:

„Pe mine poezia și-o oarbă rătăcire
Pierdutu-m-au: pe-a doua n-o pot destăinui!
Căci rana ta, o, Cezar, nu eu o voi deschide:
Ai suferit o dată! Și-aceasta e prea mult!
Acum, cealaltă vină: că eu la desfrânare
În versuri de rușine pe oameni i-am împins.”

„rușinoase”. În legătură cu primul termen, „carmen”, lucrurile par cunoscute: ar fi vorba despre celebra *Ars amandi*, culegere de poeme cu caracter erotic care, într-un moment inoportun, a stârnit mari controverse, scandalizând. Cât despre al doilea concept, „error”, acesta lasă loc ambiguităților, iar comentatorii lui Ovidiu, în lipsa unor probe suficiente, s-au întrecut în lansarea unor ipoteze nu întotdeauna convingătoare, adeseori contradictorii. Misterioasele fațete ale lui „error” – semnalate de specialiști – conturează o interesantă legendă „scandaloasă”. Totuși, nu e greșit să afirmăm că această schemă simplificată, esențializată, în jurul căreia funcționează un fenomen excentric este prototipică pentru noțiunea – foarte elastică și dificil de cuprins într-o paradigmă unitară – de *scandal literar*. În definitiv, putem spune, păstrând anumite proporții, că fenomenele artistice scandaloase de mai târziu îl reactualizează într-un mod aproape ritualic pe acesta, cu aer de legendă, al poetului latin. Mecanismul este, în linii generale, același; diferă însă, de la o epocă la alta, protagoniștii, precum și tabloul istoric propriu-zis, societatea umană ale cărei legi și moravuri se supun, asemenea personajelor mitologice ovidiene, unui complicat proces metamorfic. Cu alte cuvinte, în această mică secvență din biografia lui Ovidiu, ea însăși căpătând proporții mitice, regăsim, în esență, principiile acelui mecanism mereu discutabil care este *scandalul*. Conceptul implică anumite nuanțări și trebuie gândit dintr-un unghi mai cuprinzător. Nu ar fi suficient subiectul scandalos ca atare, fie el erotic sau de altă natură, căruia un artist excentric să-i dea relief în paginile sale. Opera „de scandal” primește această etichetă incomodă de la un public anume, *scandalizat* el însuși de manifestarea artistică respectivă, și într-un context socio-cultural foarte bine definit. Pe de altă parte,

nu *orice* subiect poate fi considerat un exemplu de scandal. Cum se știe, cele mai multe procese înregistrate de istorie îi priveau pe acei artiști care, din diverse motive, nu s-au conformat normelor epocii, respingând, de fapt, practicile obișnuite, abordând, firește, teme controversate. Dincolo de aceste judecăți sumare, scandalul literar – ca aproape orice tip de scandal, de altfel – cunoaște un „termen de valabilitate”: inamicul lui principal nu ar fi atât individul (receptorul), cu obiecțiile și convingerile sale, cât mai curând *timpul prezent*. Creația considerată „de scandal” se află în contradicție și cu oficialitățile dintr-o perioadă a istoriei, cu autoritatea juridică, de exemplu, dar și, mai ales, cu acele capricii ale timpului, ale prezentului. O operă de scandal, pentru a fi corect înțeleasă, are nevoie de timp. Receptorul nu este încă pregătit, se dovedește a fi imatur. La polul opus s-ar afla chiar „îmblânzitorul” scandalului: *trecutul*, adică cel care, în definitiv, erodează și temperează „excesele” prezentului. Arhivele trecutului sunt pline de opere care, odată, au produs scandal. Dar există și capodopere: multe dintre „produsele” de scandal de ieri – de la *Ars amandi* la *Madame Bovary* sau *Lady Chatterley's Lover* – vor deveni ulterior opere canonice, studiate în școli și universități, cu mare influență asupra posterității literare. Apărute astăzi, de exemplu, aceste opere ar fi departe de eticheta de scandal. Timpul a ținut partea operei, nu însă și pe cea a creatorului, a „victimelor” care, într-un moment nepotrivit al istoriei, a trebuit să își apere creația, să pledeze pentru ea, uneori chiar în instanță.

Nu este un lucru nou faptul că istoriile literare, ca și cele generale, reflectă nenumărate aspecte scandaloase. Fenomenul în sine a cunoscut o mare dezvoltare în câmpul artelor, însă conceptul presupune o paletă mai largă de

semnificații. Grecescul *skandalon*, de pildă, se poate preta mai multor sensuri: el poate desemna fie ideea de obstacol (în calea comuniunii cu divinitatea), fie pe cea de capcană (sau de „ispită”). Opțiunea textului biblic este însă destul de precisă. Scandalul ar reflecta mai degrabă un exces al firii, o (de)cădere a omenescului, iar divinitatea devine, pe această cale, autoritatea „scandalizată”. Ideea ne conduce către o accepție, foarte uzuală, a noțiunii: scandalul presupune încălcarea unor reguli, înseamnă o deviere de la anumite practici consacrate de diverse tradiții culturale sau sociale, de la coduri și norme demult acceptate ca fiind cele firești.

Este utilă o privire de ansamblu asupra noțiunii de care ne ocupăm. Primul demers are în vedere chiar parcursul spectaculos pe care l-a străbătut arta de scandal, aceea pe care, cândva, cei mai mulți o asociau ideii de „pornografie”: de la o formă repudiată, indezirabilă, la statutul de raritate, de piesă *vintage*. Ideea este cunoscută și o formulează, într-un studiu teoretic dedicat literaturii pornografice, Dominique Maingueneau: „Nu încape nicio îndoială că operele pornografice vechi, tocmai pentru că țin de o vârstă revolută, vor fi valorizate: vor fi exhumate, clasificate, comentate, comunități întregi de amatori se vor forma în jurul lor”¹. Ne putem întreba în ce măsură omul contemporan mai este scandalizat de anumite opere ale trecutului, cum sunt, bunăoară, frescele erotice din Pompei, scrierile licențioase ale Renașterii sau unele scurtmetraje cu subiect pornografic din primele decenii ale secolului XX? Privite astăzi, într-o nouă etapă a istoriei culturale și sociale, efectele acestor creații asupra receptorului contemporan nu mai pot fi

¹ Dominique Maingueneau, *Literatura pornografică*, trad. rom. Livia Letca, Institutul European, Iași, 2011, pp. 151-152.

similare cu cele din epoca nașterii lor. Ele trebuie înțelese ca piese inedite dintr-un proiect mai amplu al creațiilor incomode, atipice, subversive, uneori zgomotoase, ca făcând parte, prin urmare, dintr-o *istorie* a artei de scandal. Acestea toate, aparținând unor epoci apuse, sunt receptate fie ca niște excepții de la regulă (de la norma acceptată de o comunitate), fie ca niște exerciții extrem de curajoase, expresii ale unei personalități iconoclaste. Raritatea lor le transformă în veritabile piese de muzeu. Pe de altă parte, este adevărat că istoria recentă s-a dovedit a fi mai conciliantă în privința scandalului pe care îl poate declanșa o operă de artă. Dincolo de liberalizarea moravurilor, nu poate fi trecută cu vederea forța extraordinară a timpului. Tendința sa corectivă constituie un câștig major pentru artă. Astfel, în literatura în care anumiți receptori vedeau doar vulgaritate și necuviință, se pot redescoperi noi efecte și se pot face speculații privind diverse mentalități, argumente importante pentru redesenarea culiselor unei societăți. În acest sens, „revizioniștii”, criticii și observatorii ei de mai târziu au contribuit la relansarea literaturii scandaloase în circuitul canonic. Ea nu se mai află la dispoziția unei simple judecăți sumare, unilaterale. Pe de altă parte, „pornograful”, „imoralul”, „decadentul” de ieri este astăzi mai curând un erou, cunoscând, desigur, și exemplaritatea pe care a dovedit-o, sfidând convenții rigide, ieșind din zona obișnuitului, a firescului, violentând morala.

Scandalul a fost adesea pus în relație cu modernitatea (de fapt, cu *modernizarea*), în sensul cel mai larg al termenului, cu schimbarea, cu inovația, fiind perceput ca un fenomen incomod în cadrul unei comunități și, firește, ca o insultă adusă publicului. În ceea ce privește literatura, lucrurile sunt de multă vreme cunoscute: adevărații autori de scandal sunt

„modernii” dintotdeauna¹. Scandalul însă, în versiunile lui radicale, va mai avea de așteptat până în secolul XX, odată cu reprezentanții avangardei istorice. Ca moderniști „extremiști”, ei își propun să intre în atenția „oficialităților” prin scandal, alegând teme și subiecte controversate. Să nu uităm, totuși, că din acest tip de discurs – din care nu lipsesc vulgaritățile – avangardiștii secolului trecut au făcut artă, explorând limbaje subversive și luând în derâdere mesajele culturii înalte, precum și ideea de receptor pudibond. În definitiv, scandalul nu este doar „opera” artistului, ci și opera unui public ofensat. În cazul avangardiștilor, al dadaiștilor mai cu seamă, scandalul reprezintă o strategie publicitară, dar și un mijloc de a dinamiza un public (altădată pasiv), făcându-l participativ, implicându-l în actul artistic².

Dacă ar fi scris în interbelic, un poet ca Allen Ginsberg, unul dintre reprezentanții generației *Beat*, ar fi cunoscut un proces răsunător, însă climatul social american în care acesta evoluează – cu alte cuvinte, contextul emancipării care, în anii '50, începe să prindă contur – l-a scutit de criticile severe, precum și de o prezumtivă detenție (care, în trecut, nu îi ocolise pe artiști ca Sade, Wilde, Schiele și câți alți „eretici”). Rezervele au venit din partea unor scriitori din generația mai veche, încă sensibilă la producția de

¹ Scandalul ar sta, după unii teoreticieni, în centrul literaturii moderne, fiind, totodată, un mijloc intermediar între operă și public, asigurând – altfel spus – contactul între creație și receptor. Vezi și Stefan Neuhaus, Johann Holzner (hrsg. von), *Literatur als Skandal. Fälle – Funktionen – Folgen*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2007, p. 27.

² Cf. Anne Tomiche, *La naissance des avant-gardes occidentales. 1909-1922*, Armand Colin, Paris, 2015, cap. „La stratégie du scandale”, pp. 121-124.

obscentități, fie ea și codată estetic. Pe de altă parte, putem spune că Ginsberg nu este mai scandalos decât un poet ca Théophile de Viau, autorul celebrei *Parnasse des poëtes satyriques*, creație apărută în 1622. Spre deosebire de Ginsberg, scriitorul de secol XVII pare să își merite mai mult eticheta de „libertin”, ținând cont și de anarhismul sexual pe care îl practică într-o epocă mai atentă la subiectele tabu, cum este aceea franceză de la 1600. Chiar și în aceste condiții, trebuie să ținem seama de faptul că circulația unei asemenea creații – precum aceea a lui de Viau – este, cel puțin în epocile de care vorbim, foarte restrânsă: produsul „pornografic” nu este încă un fenomen public, așa cum îl înțelegem noi astăzi¹, ci un obiect cultural rezervat unui grup mult mai restrâns. Cititorul scandalizat lipsește. În fond, pentru a vorbi de creația de scandal – în adevăratul sens al termenului – a trebuit să se inventeze publicul. Adevărații autori de scandal sunt, de fapt, avangardiștii secolului XX, cei care inițiază polemici radicale, propunându-și, firește, să facă din scandal o formă de manifestare publică, departe de salonul burghez, dar și un instrument activ prin care își arată atitudinea nonconformistă, sfidând ideologii,

¹ Până la ieșirea operei pornografice din, să spunem, strâmțul salon burghez, elitist prin definiție, va trece multă vreme. Se poate vorbi, firește, despre o „pornosferă” a secolelor din urmă, nelipsită de contribuții culturale „subversive”, însă rezervate grupurilor – în general, masculine – foarte restrânse, funcționând ca o rețea subterană, aproape necunoscută „cetății”. Alan McKee, Brian McNair, Anne-Frances Watson, „Sex and the virtual suburbs. The pornosphere and community standards”, în vol. *(Sub)Urban Sexscapes. Geographies and Regulation of the Sex Industry*, edited by Paul J. Maginn and Christine Steinmetz, Routledge, New York, 2015, p. 162.